

нок А.С. Права та свободи людини і громадянина: навч. посіб. / Пазенок А.С. – К.: Академвидав, 2010. – С. 141. **34.** *Peter J. Spiro.* New global communities: NGO in international decision-making institutions. – Washington Quarterly, Winter, 1995. – P. 49. **35.** *Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України.* – К.: НІСД, 2013. – С. 242.

УДК 342.71

М. І. СУРЖИНСЬКИЙ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА В ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Досліджуються закони про громадянство пострадянських держав щодо набуття громадянства. Здійснюється порівняльно-правовий аналіз основних підстав набуття громадянства, виявлено та розкрито їх особливості, переваги та недоліки, а також шляхи удосконалення.

Ключові слова: громадянство, закон про громадянство, підстави набуття громадянства.

Суржинский М.И. Правовое регулирование приобретения гражданства в постсоветских государствах (сравнительный анализ)

Исследуются законы о гражданстве постсоветских государств относительно приобретения гражданства. Осуществляется сравнительно-правовой анализ основных оснований приобретения гражданства, выявлено и раскрыто их особенности, преимуществ и недостатки, а также пути совершенствования.

Ключевые слова: гражданство, закон о гражданстве, основания приобретения гражданства.

Surzhynskiy Maksym. Legal regulation of the acquisition of citizenship in the post-Soviet countries (comparative analysis)

The laws on citizenship in post-Soviet countries in relation to the acquisition of citizenship are studied. Carried out a comparative legal analysis of the main reasons the acquisition of citizenship, discovered and disclosed their features, advantages and disadvantages, as well as ways to improve the current state of matters.

Key words: citizenship, law on citizenship, basis for acquisition of citizenship.

На сучасному етапі розбудови України як демократичної, соціальної, правової держави дедалі більшого значення набувають проблеми прав і свобод людини, взаємовідносин особи і держави. Одним з основних прав людини відповідно до Загальної декларації прав людини є право на громадянство. Саме громадянство є тією підставою, яка дає особі, що має статус громадянина, можливість володіти повним комплексом прав, свобод і виконувати обов'язки, закріплені законодавством певної держави. У зв'язку з цим питання набуття громадянства є дуже важливими як для держави, так і для кожної особи.

Сьогодні в період зближення правових систем держав, активізації міграційних процесів в умовах глобалізації, як ніколи, назріла проблема систематичного і комплексного дослідження законодавства про громадянство різних держав, зокрема в

аспекті набуття громадянства. У процесі дослідження цієї проблеми науковий інтерес викликає і досвід пострадянських держав.

Незважаючи на те, що українські та зарубіжні вчені (Л.М. Альбертіні, М.В. Варлен-Бевз, О.В. Журавка, О.О. Кутафін, В.Я. Кікоть, О.С. Лотюк, Е.А. Нечай, Є.С. Смірнова, Ю.М. Тодика, В.М. Шаповал, К.Л. Шкумбатьок та ін..) вже зробили певні кроки у сфері дослідження питань набуття громадянства пострадянських держав, однак в Україні дана проблема ще не була предметом комплексного наукового аналізу. Окрема увага питанням набуття громадянства пострадянських держав приділена у роботі І.А. Толкачової. Пропонована автором стаття органічно доповнює її, а наявність останньої не позбавляє актуальності обраного предмету дослідження.

Правове регулювання набуття громадянства здійснюється згідно з принципом державного суверенітету. Однак це не означає, що пострадянські держави можуть довільно визначати підстави та порядок набуття громадянства, не дотримуючись загальноприйнятих принципів міжнародного права. При цьому громадянство може набуватися за різними підставами. До того ж у внутрішньодержавному праві кожної держави передбачена власна система підстав набуття громадянства. Та водночас у них є дещо спільне, що дає змогу їх класифікувати.

Підстави набуття громадянства, передбачені в національному законодавстві пострадянських держав, за ступенем їх використання в практиці кожної з держав, на нашу думку, поділяються на: 1) типові (за народженням, натуралізація, поновлення у громадянстві); 2) виняткові (групове надання громадянства, оптація).

Набуття громадянства за народженням (філіація) є головною постійно діючою підставою набуття громадянства. При цьому набуття громадянства за народженням відбувається на основі поєднання двох класичних принципів – «права крові» (з урахуванням громадянства батьків) та «права ґрунту» (залежно від місця народження).

Законодавство про громадянство пострадянських держав набуття громадянства за народженням ставить у залежність від наявності трьох обставин. По-перше, від громадянства батьків на момент народження дитини. По-друге, від місця народження дитини (на території даної держави або поза її межами). По-третє, від постійного місця проживання обох батьків або одного з них на момент народження дитини.

За загальним правилом, яке закріплено практично у всіх законах про громадянство пострадянських держав, незалежно від того, де народилася дитина, наприклад, на території Республіки Білорусь або поза її межами, вона є її громадянином, якщо батьки або один з батьків якої на момент її народження були громадянами Республіки Білорусь (ст. 13 Закону «Про громадянство Республіки Білорусь»)¹. Якщо ж батьки (один з батьків), які на законних підставах (постійно) проживають на території Республіки Білорусь, є особами без громадянства, то дитина вважається громадянином Республіки Білорусь за умови, що вона народилася на території Республіки Білорусь. Якщо ж батьки (один з батьків), які на законних підставах (постійно) проживають на території Республіки Білорусь, є іноземними громадянами, то дитина вважається громадянином Республіки Білорусь за умови, що вона народилася на території Республіки Білорусь, а іноземні держави не надають свого громадянства. У випадку, якщо дитина перебуває на території Республіки Білорусь, батьки якої невідомі, то вона набуває громадянство Республіки Білорусь (ст. 13).

Аналогічні або близькі за змістом правила філіації закріплені в законах про громадянство інших пострадянських держав. Але тут слід зазначити, що в тексті законів про громадянство пострадянських держав існують відмінності щодо розміщення підстав набуття громадянства дітьми, що зумовлено особливостями законодавчої техніки. Так, в окремих законах (наприклад, в Україні) питання громадянства дитини внаслідок усиновлення, встановлення опіки чи піклування, визнання батьківства містяться в статті, де мова йде про підстави набуття громадянства (ст.6 Закону)². Втім найчастіше в законах про громадянство пострадянських держав дане питання сформульовано у главі, яка має заголовок «Громадянство дітей у разі зміни громадянства батьків і в разі усиновлення» (Азербайджан³, Казахстан⁴, Узбекистан⁵, Туркменістан⁶).

Особливо детально закони пострадянських держав про громадянство регулюють порядок набуття громадянства внаслідок прийняття до громадянства, яке зазвичай визначається як натуралізація.

Щоб набути громадянства пострадянських держав шляхом натуралізації іноземець та особа без громадянства подають клопотання про це та мають виконати ряд умов.

Встановлення таких умов у світовій практиці визнається цілком правомірним. До того ж право встановлювати умови натуралізації передбачено, зокрема, Конвенцією про скорочення безгромадянства (п. 2 ст. 1)⁷. Тим самим держави прагнуть захистити свої інтереси та забезпечити нормальне входження в нове суспільство особи, яка набуває громадянства. Проте умови натуралізації, що висуваються державами, є різними, єдиних критеріїв не існує. Вони можуть як обмежувати можливості натуралізації, так і полегшувати її.

Першою умовою, наприклад в Україні, є визнання і дотримання Конституції та законів України. Ця умова впливає із змісту громадянства, що проявляється у взаємних правах, обов'язках та відповідальності між фізичною особою і державою.

Слід зазначити, що визнання і дотримання конституції та законів держави є однією з істотних вимог натуралізації, що фіксується в законодавстві багатьох держав, які утворилися після розпаду СРСР. Така вимога, з одного боку, пов'язана з необхідністю забезпечення лояльності особи щодо держави, а з іншого – пояснюється потребою громадянина знати свої права та обов'язки перед державою і виконувати їх, оскільки знання законодавства полегшує входження особи в нове суспільство. Тим часом, ця вимога в окремих пострадянських державах відсутня (Азербайджан, Казахстан, Киргизстан⁸). В інших державах, наприклад, Вірменії, вона сформульована надто загально, а саме: обізнаність з Конституцією Республіки Вірменія⁹. Натомість у Литві та Естонії дана вимога має практичне доповнення. Так, закон Литви про громадянство передбачає складання іспиту з основ Конституції Литовської Республіки (ст.12)¹⁰. А закон Естонської Республіки містить окрему статтю, що стосується перевірки знань Конституції та Закону про громадянство, а також порядку їх перевірки (ст.9). Встановлено, що особа, яка бажає набути громадянство Естонії має знати: основи державного устрою Естонії; основні права, свободи та обов'язки громадянина; компетенцію Державного зібрання, Президента, Уряду та суду; умови та порядок набуття, поновлення та втрати громадянства Естонії. При цьому особа, яка бажає набути громадянство Естонії, складає іспит, умови проведення якого встановлюються Урядом Республіки¹¹.

Щодо визнання та дотримання Конституції України, як однієї з умов прийняття до громадянства, то на сьогодні вона є формальною. Адже неможливо визнавати та дотримуватися Конституції України без її знання. Тому дане положення потребує уточнення. Враховуючи досвід пострадянських держав та необхідність підвищення рівня правосвідомості осіб, що набувають громадянство України шляхом натуралізації, вважаємо зазначену вище умову доцільно доповнити положенням про необхідність проходження тестування на знання Конституції України, порядок проведення якого встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Серед найпоширеніших вимог щодо особи, яка бажає натуралізуватися, є її вимога постійного (в Україні – безперервного) проживання на території цієї держави протягом певного часу – так зване укорінення (ценз осілості). З юридичної точки зору умова укорінення пов'язується з доміцилієм, який у даному випадку означає факт постійного проживання особи у відповідній державі і, як наслідок, натуралізації.

В пострадянських державах ценз осілості коливається від 3 до 10 років (3 роки – Вірменія; 5 років – Киргизстан, Казахстан, Латвія¹²; 7 років – Білорусь; 10 років – Молдова¹³, Грузія¹⁴, Литва). Однак система обчислення строку проживання особи, яка претендує на прийняття до громадянства, визначається по-різному. Так, у Латвії п'ятирічний ценз осілості встановлено тільки для осіб, внесених у так званий Регістр жителів. При чому їх п'ятирічний термін проживання починається з 4 травня 1990 р. до дня подання клопотання про прийняття до громадянства. В той же час особам, які прибули до Латвії після 1 липня 1992 р., цей термін обчислюється з моменту отримання дозволу на постійне проживання (ст. 12). В Естонії діє правило, відповідно до якого особа, яка бажає набути естонське громадянство, повинна проживати в Естонії до дня подання заяви про набуття громадянства не менше восьми років на підставі вида на проживання чи права на проживання, з них п'ять останніх років – постійно (ст. 6).

Звертає на себе увагу і те, що більшість пострадянських держав припускається можливості скорочення терміну укорінення або встановлення винятків щодо цієї вимоги.

При визначенні винятків щодо цензу осілості в законах про громадянство пострадянських держав враховано багато чинників, серед яких і національно-етнічний. Так, у Киргизстані вимога про п'ятирічний ценз осілості не поширюється на осіб киргизської національності, що проживають за межами республіки (ст. 21 Закону), а в Казахстані – на осіб, що вимушено покинули територію Казахстану з політичних мотивів, та їхніх нащадків, якщо вони повернулися для постійного проживання в Республіку Казахстан як на історичну Батьківщину (ст. 16 Закону).

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що на сьогодні не існує і однозначної відповіді на запитання, яким повинен бути термін постійного проживання на території держави перед натуралізацією. Але через призму міжнародно-правових актів (п. 3 ст. 6 Європейської конвенції про громадянство¹⁵, п. «в» ч. 2 ст. 1 Конвенції про скорочення без громадянства) можна стверджувати, що він не повинен перевищувати 10 років. А найбільш оптимальним у сучасних умовах і достатнім для входження особи в нове суспільство є, на нашу думку, п'ятирічний термін.

Пострадянські держави по-різному підходять і до інших умов набуття громадянства в порядку натуралізації, зокрема, до вимоги знання державної мови. Так,

Закон Латвійської Республіки «Про громадянство» має цілий розділ, що стосується порядку перевірки знань латвійської мови. Вважається, що особа володіє латвійською мовою, якщо вона повністю розуміє інформацію побутового і офіційного характеру; вільно може розмовляти і відповідати на запитання побутового характеру; може вільно читати і розуміти будь-які тексти побутового характеру, закони та інші нормативні акти, інструкції і пам'ятки побутового характеру; може написати виклад на побутову тему (ст. 20). Даний підхід зумовлюється, вочевидь, тим, що держава не бажає приймати нових громадян і намагається побудувати етнічно чисту в національному відношенні державу, що є грубим порушенням прав людини, в тому числі права на громадянство.

Щодо Закону України «Про громадянство України», то в ньому вельми демократично регламентована вимога знання державної мови. Водночас не визначено критерії володіння державною мовою чи її розуміння обсягом, достатнім для спілкування. Тому законодавче запровадження тесту на перевірку рівня володіння українською мовою, на нашу думку, сприятиме належному практичному застосуванню даної вимоги.

Наступною вимогою для натуралізації є наявність законних джерел існування. Втім у законах про громадянство деяких пострадянських держав дана вимога відсутня (Вірменія, Казахстан, Таджикистан¹⁶), а в інших її регламентація обмежена лише констатацією наявності такої вимоги (ст. 14 – Білорусь, ст. 21 – Киргизстан, ст. 12 – Литва, ст. 15 – Молдова, ст. 18 – Туркменістан та ін). Певний виняток становить Закон України «Про громадянство України», де не тільки фіксується дана вимога, а й встановлюється вичерпний перелік законних джерел існування, а саме: заробітна плата, прибуток від підприємницької діяльності або власності, пенсія, стипендія, аліменти, соціальні виплати та допомога, власні фінансові заощадження або фінансова допомога від членів сім'ї, інших фізичних та юридичних осіб, що мають законні доходи (ст. 1).

Вимога мати такі джерела існування, з одного боку, є справедливою, оскільки за її відсутності держава зобов'язана буде надавати особам, які натуралізуються, матеріальну допомогу. З іншого боку, така особа може проживати тривалий час в державі і мати матеріальні труднощі у зв'язку з втратою роботи, що є на сьогодні звичайною ситуацією. Тому до цього питання треба підходити диференційовано. З цього приводу нам імponує думка Л. М. Альбертіні та Ю. М. Тодики: при дотриманні особою решти вимог натуралізації не можна їй відмовити в набутті громадянства тільки тому, що в даний момент вона зазнає економічних труднощів¹⁷.

Загалом слід виходити з того, що кожна держава сама вирішує, які умови має виконати особа, що натуралізується, а це, в свою чергу, зумовлює їх різноманітність. Досить своєрідними є такі вимоги: 1) знання історії та основ конституції, наявність будь-якого нерухомого майна (Грузія); 2) знання тексту державного гімну (Латвія); 3) складення присяги на вірність державі (Вірменія, Естонія, Молдова).

Щодо останньої вимоги, то вітчизняні правознавці слушно наголошують на необхідності її відновлення в чинному законодавстві, як це було передбачено в Законі «Про громадянство Української держави» від 2 липня 1918 р.¹⁸ Це дало б можливість підняти рівень морального аспекту громадянства та підвищити його авторитет.

Поряд з натуралізацією в законодавстві окремих пострадянських держав передбачена реєстрація. Ця правова новація закріплена в законах про громадянство

Республіки Білорусь (ст.12) та Таджикистану (ст.21). Так, право на отримання громадянства Республіки Білорусь в порядку реєстрації мають особи, які постійно проживали на території Республіки, але виїхали за її межі до введення в дію Закону про громадянство. Ці особи повинні мати докази своєї належності до громадянства СРСР та не перебувати в громадянстві інших держав.

По своїй сутності реєстрація – це спрощена процедура прийняття до громадянства. Саме тому в Законі про громадянство Російської Федерації від 31 травня 2002 р.¹⁹, на відміну від Закону про громадянство від 28 листопада 1991 р., де була передбачена реєстрація, встановлено загальний та спрощений порядок прийняття до громадянства (ст.ст. 13-14). Закріплення на рівні закону двох понять «загальний» та «спрощений» порядок прийняття до громадянства в Російській Федерації полегшує їх розуміння.

Щодо спрощеної натуралізації, то вона в законодавстві більшості пострадянських держав не є самостійною підставою набуття громадянства. Це лише вид полегшеної натуралізації. Вона застосовується до осіб, на яких, як правило, не поширюються такі умови натуралізації: 1) безперервне проживання на законних підставах на території держави; 2) володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування; 3) наявність законних джерел до існування. До речі, умови натуралізації, що висуваються пострадянськими державами, є різними, єдиних критеріїв не існує. Вони можуть як обмежувати можливості натуралізації, так і полегшувати її. Окрім цього, законодавством сучасних держав умови натуралізації диференціюються залежно від: 1) статусу особи (іноземець чи особа без громадянства); 2) спеціального статусу (надання статусу біженця чи притулку); 3) цивільного стану (перебування в шлюбі з громадянином відповідної держави).

Слід також зважити на те, що в законодавстві більшості держав, у тому числі й в Україні, відсутня пряма вказівка на спрощену натуралізацію, але це не означає, що вона не знайшла в ньому свого закріплення. Найчастіше в законодавстві спрощений порядок передбачається при зверненні з проханням про натуралізацію особи, подружжя якої має громадянство відповідної держави. Так, в Україні подружжя звільняється від цензу осілости як вимоги натуралізації, однак за певних умов. Цими умовами є, по-перше, перебування особи у шлюбі з громадянином України терміном понад два роки, у тому числі якщо такий шлюб припинився внаслідок смерті громадянина України, і по-друге – постійне проживання в Україні на законних підставах. Очевидно, вимога терміну проживання в шлюбі з громадянином України понад два роки передбачена для запобігання зловживань цією можливістю набуття громадянства.

Пільгові умови (тобто спрощена натуралізація) в пострадянських державах передбачені для осіб, які мають визначні заслуги перед державою або прийняття яких до громадянства становить державний інтерес. Тим часом, громадянство Естонії за визначні заслуги надається лише в межах квоти (не більше 10 осіб протягом року) (ст.10); у Литві прийняття до громадянства за визначні заслуги передбачено ст.16 Закону про громадянство, яка має назву «Прийняття до громадянства як виняток».

Звертає на себе увагу і те, що в конституціях окремих пострадянських держав для осіб корінного етносу встановлено спрощений порядок прийняття до громадянства. Так, ч.3 ст.50 Конституції Киргизької Республіки визначає: «Киргизи, що проживають за межами Киргизької Республіки, незалежно від наявності грома-

дянства іншої держави, мають право набути громадянство Киргизької Республіки в спрощеному порядку». Близьке за змістом положення міститься в Конституції Вірменії: вірмени за національністю набувають громадянство Республіки Вірменія в спрощеному порядку (ст.11.3). З одного боку, це є небажаним явищем, бо сприяє розвитку націоналізму в державі. З іншого боку, це можна розглядати як один із засобів захисту державою свого етносу. Щодо України, то її основний закон не тільки не вимагає надання привілеїв у набутті громадянства етнічним українцям, а в ч. 2 ст. 24 прямо забороняє надавати будь-які привілеї за ознакою етнічного походження. І нарешті, норми, які визначають спрощену натуралізацію в Україні, розпорошені по всій ст. 9 Закону «Про громадянство України», в якій йдеться і про загальний порядок натуралізації. Вважаємо за доцільне чітко провести в Законі розмежування норм, які визначають загальну і спрощену натуралізацію та закріпити їх в окремих статтях, як це зроблено у Федеральному законі Російської Федерації про громадянство (ст.14).

Надання пільгових умов у набутті громадянства особам корінного етносу встановлено і в окремих законах про громадянство пострадянських держав (Білорусь – ст.14, Вірменія – ст.13, Киргизстан – ст.21, Латвія – ст.13). Так, згідно зі ст.13 Латвійського закону про громадянство в порядку «позачергової натуралізації» до громадянства Латвії приймаються особи: один з батьків яких латиш або лів і які постійно проживають в Латвії або репатріюють до Латвії і їх дружини, якщо вони перебувають у шлюбі не менше 10 років; які були громадянами колишнього СРСР та їх нащадки на момент набрання чинності Законом про громадянство, які проживають у Латвії та які відповідно до ст.1 Закону про підданство від 23 серпня 1919 р. могли претендувати на громадянство Латвії, але не використали це право, а також подружжя цих осіб, якщо вони перебувають у шлюбі не менше 10 років. Зазначені особи виведені з під дії цілого ряду обмежень, передбачених для прийняття до громадянства Латвії.

Отже, із зазначених вище позицій правове регулювання двох головних підстав набуття громадянства пострадянських держав (філіації та натуралізації) є багатоваріантним і навіть спільним моментам властиві свої особливості. Втім, не можна по-справжньому займатися проблематикою набуття громадянства пострадянських держав, до кінця пізнати й зрозуміти його юридичну природу без з'ясування сутності інших складних, іноді неоднозначних підстав набуття громадянства в державах, що утворилися на теренах СРСР. Але це вже тема іншої статті.

1. Закон Республики Беларусь «О гражданстве Республики Беларусь» от 1 августа 2002 г. // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2002. – № 88. – 2/885. 2. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 3. – Ст. 65. 3. Закон Азербайджанской Республики «О гражданстве Азербайджанской Республики» от 30 сентября 1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14144> 4. Закон Республики Казахстан «О гражданстве Республики Казахстан» от 20 декабря 1991 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14303> 5. Закон Республики Узбекистан «О гражданстве Республики Узбекистан» от 2 июля 1992 г. // Ведомости Верховного Совета Узбекистан. – 1992. – № 9. – Ст. 338. 6. Закон Туркменистана «О гражданстве Туркменистана» от 30 сентября 1992 г. // Ведомости Меджлиса Туркменистана. – 1992. – № 9. – Ст. 7. 7. Конвенция о сокращении безгражданства от 30 августа 1961 г. // Права человека: сб. междунар. документов. – Нью-Йорк и Женева: ООН, Центр по правам человека, 1994–1994. – Т. 1 (вторая часть): Уни-

версальные договоры. – 1994. – С. 712–723. **8.** Закон Кыргызской Республики «О гражданстве Кыргызской Республики» от 18 декабря 1993 г. // Ведомости Жогорку Кенеша Кыргызской Республики. – 1994. – № 1. – Ст. 1. **9.** Закон Республики Армения «О гражданстве Республики Армения» от 20 марта 2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14147> **10.** Закон Литовской Республики «О гражданстве» от 1 января 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/legislation.php?tid=11&lid=6430&less=false> **11.** Закон Эстонской Республики «О гражданстве» от 19 января 1995 г. // Правовые акты Эстонии. – 1995. – № 13. – Ст. 122. **12.** Закон Латвийской Республики «О гражданстве» от 22 июля 1994 г. // Государственные акты Латвийской Республики. – 1994. – № 8. – Ст. 146. **13.** Закон Республики Молдова «О гражданстве Республики Молдова» от 5 июня 1991 г. // Советская Молдова. – 1991. – Июль. **14.** Закон Республики Грузия «О гражданстве Грузии» от 25 марта 1993 г. // Ведомости Парламента Грузии. – 1993. – № 5. – Ст. 66. **15.** Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство» від 20 вересня 2006 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 437. **16.** Закон Республики Таджикистан «О гражданстве Республики Таджикистан» от 4 ноября 1995 г. // Ведомости Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 1995. – № 21. – Ст. 243. **17.** Альбертіні Л.М. Правове регулювання громадянства в європейських державах (порівняльний аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Альбертіні Л. М. – К., 1998. – С. 78-79; Тодика Ю.М. Громадянство України: конституційно-правовий аспект : навч. посібник / Тодика Ю. М. – Х.: Факт, 2002. – С. 103. **18.** Закон «Про громадянство Української Держави» від 2 липня 1918 р. // Державний вісник. – 1918. – № 21. – 11 липня. **19.** Закон Российской Федерации «О гражданстве Российской Федерации» от 31 мая 2002 г. // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2002. – № 22. – Ст. 2031.

УДК 32.001

В. Ф. КОРШУН**ЗМІСТ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ**

Приділено увагу з'ясуванню сутнісних характеристик інституту адміністративно-територіального устрою, місця адміністративно-територіального устрою в територіальній організації держави, проаналізовано роль принципів адміністративно-територіального устрою та визначено особливості, які характеризують адміністративно-територіальний устрій як цілісну систему.

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій, територіальна організація держави, принцип, конституційне право

Коршун В.Ф. Содержание принципов административно-территориального устройства

Внимание уделено выяснению существенных характеристик административно-территориального устройства, места административно-территориального устройства в территориальной организации государства, проанализирована роль принципов административно-территориального устройства и определены особенности, которые характеризуют административно-территориального устройства как единую систему.

Ключевые слова: административно-территориальное устройство, территориальная организация государства, принцип, конституционное право.